

відомих йому явищ тощо, вважаємо, що застосування його саме у процесі викладання наукового стилю мовлення є досить корисним та ефективним, оскільки дозволить зекономити час і посилити мотивацію студентів до вивчення мови.

Література

1. Избенко М. Тест з української мови як іноземної / М. Избенко // Теорія і практика викладання української мови як іноземної. — Львів, 2006. — Вип. 1. — С. 42–48.

17.10.2010

УДК 811.161.2:81373.46

Словотвірний аспект сучасної залізничної термінології

Олена Мосъпан,

кандидат філологічних наук, доцент,

Українська державна академія залізничного транспорту,

Харків

Одним із досягнень термінологічних студій останнього десятиріччя є виявлення та вивчення системних зв'язків у мові певної галузі науки або техніки. У такому напрямку проводили дослідження О. Медведь (граматична терміносистема), О. Литвин (машинобудівна), Л. Козак (електротехнічна), Н. Нікуліна (терміносистема автомобілебудування), Н. Філіппова (терміносистема міжнародних транспортних перевезень) та інші. Загалом вже досліджено близько 100 терміносистем різних галузей знань. Студіювання залізничної термінології лише розпочалося: у спеціальній літературі зустрічаються посилання на роботи Е. Ганиш, С. Ісаєнка, Г. Величко, С. Барак, З. Булат і Т. Орлової. Крім лінгвістичних аспектів дослідження залізничної термінологічної системи, актуальним є також методичний аспект — для роботи як з носіями української мови (наприклад, в курсі „Ділова українська мова”), так і з іноземними студентами — під час вивчення наукового стилю мовлення. Необхідність такої роботи пояснюється тим, що знання термінології — складова частина професійної компетенції високоосвіченого

фахівця. Так, важливе місце в роботі з іноземними студентами першого курсу базових факультетів технічних вищих навчальних закладів посідає лексична робота, в межах якої велика увага надається словотвору повнозначних частин мови. Таку роботу передбачено й на другому курсі — з метою подальшого опанування всіх “чистих” та змішаних способів словотвору, включаючи словотвір термінів, розширення дериваційної компетенції за рахунок омонімії словотворчих формантів.

Метою статті є дослідження залізничних термінів у формальному аспекті (із словотвірної точки зору), результати якого планується використати при складанні навчальних матеріалів для іноземних студентів 1–2-го курсів. Матеріалом для дослідження було навчально-методичне забезпечення „Загального курсу та технології роботи залізничного транспорту”, який викладається в УкрДАЗТ на першому курсі студентам більшості спеціальностей. Термінологічна лексика, отримана методом суцільної виписки, була згрупована з урахуванням похідності/непохідності, типу твірної основи похідних

одиниць та використаного словотвірного форманта.

Дослідження показало, що похідні залізничні терміни утворюються різними способами. Абсолютну більшість однослівних похідних термінів утворено за допомогою морфологічного способу. Для простих похідних іменників це переважно суфіксація. Втім є приклади й інших способів: лексико-семантичний словотвір (*вікно* (в русі поїздів), *гірка* (на сортувальних станціях), *костиль*, *пісочниця* (локомотивів), *стрілка* (на переїздах), *стійло*, *канава* (*цех із стійлами та канавами*), *русла* (штучних споруд) та морфолого-синтаксичний — субстантивація прислівників: *котельна*, *насосна*, *черговий*, *крива*, *пряма*, *напрямна*. Слова-терміни, що називають предмети, предметні дії, предметні властивості, осіб за професією й т.і., утворюються за різними суфіксальними моделями: віддієслівна нульова суфіксація (*будова*, *виплеск*, *висадка*, *витрати*, *відстій*, *допуск*, *з'їзд*, *насип*, *огляд*, *перегін*, *переїзд*, *роз'їзд*, *пропуск* (поїздів), *упор*), віддієслівні іменники з суфіксами *-анн(я)*, *-енн(я)* (*зважування*, *обладнання*, *відстоювання*, *підштовхування*, *подавання*, *просідання* (*рейкових ниток*), *рихтування* (*колії*), *формування* та *розформування* (поїздів); *відправлення*, *відчеплення*, *перевантаження*, *завантаження*, *зношення*, *перевезення*, *кріплення*), віддієслівні іменники з суфіксами *-к(а)* (*відпайка*, *зупинка*, *підвіска*, *накладка* (*букси*), *прокладка*), утворені від прикметників за допомогою суфікса *-ість* назви предметних властивостей (*надійність*, *потужність*, *прибутковість*, *трудомісткість*, *несправність*, *вітростійкість*, *конкурентоспроможність*) та поодинокі віддієслівні та відіменникові утворення, що презентують інші моделі (*прибуття*, *паливо*, *сховище*, *рихтувальник*, *підштовхувач*, *нарядник*, *обліковець*).

Залізнична термінологія демонструє різні засоби словотвору складних слів-термінів. Основоскладання представляють: 1) складні іменники, мотивовані спо-

лученням двох субстантивів (*вантажобіг*, *вагонопотік*, *вантажонапруженість*, *нафтопродукти*, *локомотиво-година*, *пасажиро-кілометр*); 2) іменники, мотивовані словосполученням дієслова й залежного іменника з об'єктними відношеннями з суфіксацією другої основи (*вагоноперекидач*, *піскосушка*, *ресурсозбереження*, *струмоприймач*, *шпалопідбійка*, *шуруповерт*); 3) частина однослівних залізничних термінів утворена за допомогою частин слів українського та іншомовного походження, що набули значення суфіксоїдів: (*електровоз*, *електроприймач*, *енергодільниця*, *радіоустаткування*, *піввагон*, *напівнасіп*). Способом словоскладання утворено терміни-юкстапозити (здебільшого назви різних видів вагонів та назви робітничих професій): *вагон-електростанція*, *вагон-майстерня*, *вагон-термос*, *піввагон-хонер*, *хонер-дозатор*, *дизель-поїзд*, *сервіс-центр*, *машиніст-інструктор*, *слюсар-автоматник*, *електробаластер-рихтувальник*. Серед похідних прикметників із термінологічним значенням є багато префіксальних та префіксально-суфіксальних одиниць: *негабаритний*, *безгірковий*, *попутний*; *підвагонний*, *міжпоїзний*, *постанційний*, *приміській*, *подвійний*. Суфіксальним способом утворено від питомих іменників прикметники з суфіксом *-н(ий)*: *колійний*, *колісний*, *опорний*, *дільничний*, *залізничний*. І дуже активно від запозичених: *дефектний*, *дизельний*, *зонний*, *інвентарний*, *резервний*, *рефрижераторний*, *сигнальний*, *транзитний*. Аналогічно — за допомогою суфікса *-ов(ий)*, *-ев(ий)* від питомих іменників: *вузловий*, *гірковий*, *вісьовий*, *плечовий*, *рейковий* та від запозичених коренів: *базовий*, *буксовий*, *маневровий*. Суфікс *-альн(ий)* використовується при творенні прикметників переважно від питомих дієслів: *випробувальний*, *відновлювальний*, *загороджувальний*, *змащувальний*, *приймальний*, *роздавальний*, *укладавальний*, *укріплювальний*. Від запозичених коренів отримуємо лише поодинокі прикметники: *екіпірувальний*, *сортувальний*. За наши-

ми спостереженнями переважно від питомих дієслів утворюються прикметники з суфіксом *-н(ий)*: *відчипний, запобіжний, зустрічний, зчипний, накладний, наливний, перевізний, переїзний*. Інші суфіксальні моделі зустрічаються рідко: *оглядовий, відправницький, диспетчерський, пасажирський*. Серед складних прикметників, що беруть участь у творенні термінологічних словосполучень різної структури, найпоширенішим є словотвір від комбінацій „дієслово+залежний іменник” за допомогою суфіксів: *вагономийний, вантажопідйомний, колієвимірювальний, ланкоскладальний, локомотиворемонтний, маслозправний, рейкорізний, шпалопросочувальний, щебенеочищувальний*. Від числівників у сполученні з іменниковою основою утворено такі терміни: *багатоколіїний, двофазний, трифазний; восьмивісний, однобічний, дволанковий, однопрограмний*. Досить поширеними є терміни, що їх було утворено за допомогою суфіксоїдів іншомовного походження: *інфрачервоний, мультипрограмний, напіваавтоматичний, напівкомпенсований, напівпоздовжній, напівпровідниковий*. Складні терміни з суфіксами *-ов(ий), -ев(ий), -н(ий)* походять від сполучень іменників із прикметниками: *великоваговий, довгомірний, рівномасовий*. Окремі терміни-прикметники отримано словоскладанням: *довговічний, рівноеластичний*. Знайдено одиничні приклади інших моделей словотвору складних прикметників: *швидкопсувний, водонапірний*. Основоскладанням від словосполучень „іменник+іменник” та „прикметник+прикметник” утворена велика кількість прикметників із термінологічним значенням: *вагоноколіїний, інформаційно-керуючий, капітально-відновлювальний, ковальсько-ресорний, навантажувально-розвантажувальний,*

пасажирсько-вантажний, рейкошпальний, ремонтно-ревізійний. Серед складних прикметників є такі, що містять три похідні основи, наприклад, *виправно-підбивно-оздоблювальний* та *проектно-конструкторсько-технологічний*.

Як бачимо, у спеціальній лексиці „Загального курсу та технології роботи транспорту” представлено всі основні способи словотвору. У подальшому планується доповнити аналіз словотвору залізничних термінів (цього та інших навчальних курсів) дослідженням антонімії, синонімії й градації та вивчити родо-видові відносини, відношення цілого та частин, зв'язки причини та наслідку, так звані діагональні зв'язки, тобто змістовно-мовний рівень цієї терміносистеми. Результати можуть бути використані для створення навчальних посібників із наукового стилю мовлення для студентів залізничних спеціальностей та для укладання навчальних словників і лексичних мінімумів.

Література

1. Ватуля Л. П., Фоменко В. С. Російсько-український словник залізничних термінів / за ред. Ю. В. Соболева. — 2-ге вид., випр. та доп. — К. : Транспорт України, 2000. — 484 с.
2. Загальний курс та технології роботи транспорту (залізничний транспорт) / Харків : УкрДАЗТ, 2008. — 302 с.
3. Павлова О. И. Терминологическая система как объект исследования: ее признаки, типы, состав и структура / О. И. Павлова // Наук. вісник Волин. ун-ту імені Лесі Українки. — 2008. — № 4. — С. 186–191.
4. Симоненко Л. Актуальні проблеми сучасного українського термінознавства [Текст] / Л. Симоненко // Укр. термінологія і сучасність : зб. наук. праць. Вип. VIII. — К., 2009. — С. 9–15.
5. Сучасна українська мова / О. Д. Пономарів, В. В. Різун, Л. Ю. Шевченко та ін.; за ред. О. Д. Пономарева. — 4-е вид. — К. : Либідь, 2008.

17.10.2010